

IKKI FUQAROLIK MUAMMOSI: XALQARO TAJRIBA VA MILLIY AMALIYOT

*Jamoat xavfsizligi universiteti kursanti
Abduganiyeva Salmira Abdurazzoq qizi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ikki fuqarolik institutining huquqiy tabiati, uning zamonaviy davlatlar amaliyotidagi turlicha talqinlari va O'zbekiston Respublikasi milliy fuqarolik qonunchiligidagi holati tahlil qilinadi. Maqolada ikki fuqarolikni tan olish va tan olmash modellarining afzalliklari hamda kamchiliklari qiyosiy usulda o'rganiladi, bir qator xorijiy davlatlarning (Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston, Qozog'iston, Fransiya, Germaniya, AQSh, Turkiya) tegishli tajribasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekistonda ikki fuqarolikni joriy etish masalasi bo'yicha olib borilayotgan muhokamalar, mavjud huquqiy to'siqlar va ushbu institutni joriy etishning mumkin bo'lgan ijtimoiy-huquqiy oqibatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *ikki fuqarolik, bir fuqarolik, fuqarolik instituti, migratsiya, xalqaro huquq, fuqarolikka qabul qilish, fuqarolikdan chiqish, O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risidagi qonun, fuqarolikni yo'qotish, xorijiy tajriba.*

Аннотация: В данной статье анализируются правовая природа института двойного гражданства, его различные толкования в практике современных государств и состояние в национальном законодательстве о гражданстве Республики Узбекистан. В статье сравнительным методом изучаются преимущества и недостатки моделей признания и непризнания двойного гражданства, рассматривается соответствующий опыт ряда зарубежных государств (Российская Федерация, Таджикистан, Казахстан, Франция, Германия, США, Турция). Также освещаются ведущиеся в Узбекистане дискуссии по вопросу введения двойного гражданства, существующие правовые препятствия и возможные социально-правовые последствия внедрения данного института. На основе результатов исследования разработаны предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: *двойное гражданство, единое гражданство, институт гражданства, миграция, международное право, принятие в гражданство, выход из гражданства, закон о гражданстве Республики Узбекистан, утрата гражданства, зарубежный опыт.*

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, aholi migratsiyasining kuchayishi, xalqaro nikohlar sonining ortishi va mehnat migratsiyasi ko'lamining kengayishi ikki fuqarolik masalasini nafaqat huquqshunoslik fani, balki davlat siyosatining dolzarb

yo'nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Dunyo davlatlarining bir qismi ikki fuqarolikni to'liq tan olsa, boshqa qismi uni qisman tan oladi yoki umuman tan olmaydi. Bunday farqlanish har bir davlatning tarixiy taraqqiyoti, milliy xavfsizlik siyosati, demografik vaziyati va xalqaro majburiyatlaridan kelib chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davridan boshlab yagona fuqarolik tamoyiliga asoslangan huquqiy tizimni shakllantirib kelmoqda. Ayni paytda xorijda mehnat faoliyati bilan shug'ullanayotgan millionlab vatandoshlarimizning huquqiy maqomi, ularning ikkinchi davlat fuqaroligini olishi bilan bog'liq oqibatlar masalasi jamiyatda faol muhokama qilinmoqda. Shu sababli ikki fuqarolik institutining xalqaro tajribasini o'rganish va uni milliy amaliyot bilan qiyoslash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — ikki fuqarolik tushunchasining nazariy-huquqiy mazmunini ochib berish, xorijiy davlatlarning ushbu boradagi turlicha modellarini tahlil qilish hamda O'zbekistonda mavjud milliy amaliyotni baholab, tegishli takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Huquqshunoslik fanida "ikki fuqarolik" (bipatrid holati) tushunchasi shaxsning bir vaqtning o'zida ikki davlat bilan huquqiy-siyosiy bog'liqlikda bo'lishini, ya'ni ikkala davlat tomonidan ham to'liq huquqiy va majburiyat munosabatlari sub'ekti sifatida tan olinishini anglatadi. Bu institutni "ikkinchi fuqarolik" tushunchasidan farqlash zarur: ikkinchi fuqarolikda shaxs boshqa davlat fuqaroligini rasman qabul qiladi, biroq bunday holat kelib chiqqan davlat tomonidan tan olinmasligi mumkin — bunday vaziyatda shaxs faqat bitta davlat (odatda kelib chiqqan davlat) fuqarosi sifatida ko'rib chiqiladi.

Ikki fuqarolik odatda ikki davlat o'rtasidagi ikki tomonlama xalqaro shartnoma asosida yuzaga keladi va bunday shartnoma tomon davlatlar fuqarolarining har ikkala mamlakatda ham to'liq fuqarolik huquq va majburiyatlaridan foydalanishini ta'minlaydi¹. Bunga misol sifatida Rossiya Federatsiyasi bilan Tojikiston Respublikasi o'rtasida 1995-yilda imzolangan ikki fuqarolik masalalarini tartibga soluvchi shartnomani keltirish mumkin.

Jahon davlatlari amaliyotida ikki fuqarolikka nisbatan uchta asosiy yondashuv mavjud:

Birinchi guruh — ikki fuqarolikni to'liq tan oluvchi davlatlar. Bunga Fransiya, Buyuk Britaniya, Kanada, Italiya, Shveytsariya, Ruminiya va boshqa bir qator davlatlar kiradi. Ushbu davlatlarda fuqaro boshqa mamlakat fuqaroligini olishi milliy fuqarolikning yo'qotilishiga sabab bo'lmaydi².

¹Alimov, R. Fuqarolik huquqi instituti: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Adolat, 2022.

²Should Uzbekistan allow dual citizenship? // Uzbekistan Law Blog. — 2023.

Ikkinchi guruh — ikki fuqarolikni qisman, ya'ni faqat alohida davlatlar bilan tuzilgan ikki tomonlama shartnomalar asosida tan oluvchi davlatlar. Rossiya Federatsiyasi va Tojikiston Respublikasi shu toifaga kiradi: ular ma'lum davlatlar bilan tuzilgan shartnomalar doirasida ikki fuqarolikni tan oladi, boshqa holatlarda esa "ikkinchi fuqarolik" tamoyili amal qiladi.

Uchinchi guruh — ikki fuqarolikni umuman tan olmaydigan, yagona fuqarolik tamoyiliga qat'iy amal qiluvchi davlatlar. Bunga Xitoy, Yaponiya, Qozog'iston (2024-yildagi o'zgarishlarga qadar), shuningdek O'zbekiston kiradi³. Bunday davlatlarda boshqa mamlakat fuqaroligini ixtiyoriy ravishda qabul qilish milliy fuqarolikning yo'qotilishiga olib keladi.

Germaniya tajribasi alohida e'tiborga loyiq: 2024-yilda qabul qilingan qonun o'zgarishlari natijasida Germaniya ko'p yillik cheklovlarni bekor qilib, umumiy holatlarda ikki fuqarolikka ruxsat berish yo'nalishiga o'tdi⁴. Bu qaror mehnat migrantlarini integratsiya qilish va malakali kadrlarni jalb etish siyosati bilan bog'liq edi. AQSh tajribasi ham diqqatga sazovor: qonunchilikda ikki fuqarolik to'g'ridan-to'g'ri taqiqlanmagan bo'lsa-da, davlat lavozimlariga, harbiy xizmatga va milliy xavfsizlikka oid sohalarga nisbatan qator cheklovlar saqlanib qolmoqda.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinadiki, ikki fuqarolikka bo'lgan yondashuv ko'p jihatdan davlatning demografik siyosati, migratsion oqimlar ko'lami, milliy xavfsizlik manfaatlari va integratsion strategiyasi bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 22-moddasiga muvofiq, respublika hududining barcha qismida yagona fuqarolik o'rnatilgan⁵. "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida"gi Qonunning tegishli moddalarida O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining chet davlat fuqaroligiga mansubligi tan olinmasligi belgilangan⁶. Amaldagi tartibga ko'ra, agar O'zbekiston fuqarosi ixtiyoriy ravishda boshqa davlat fuqaroligini qabul qilsa va O'zbekiston fuqaroligidan voz kechish tartib-taomillarini amalga oshirmasa, bu holat Respublika fuqaroligining Prezident farmoni asosida bekor qilinishiga asos bo'lishi mumkin⁷.

Amaliyotda bunday tartib xorijda doimiy yashovchi yoki mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi vatandoshlarimiz uchun bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda: mulkiy huquqlarni amalga oshirish, meros masalalari, ijtimoiy ta'minot

³Uzbekistan nationality law // Xalqaro huquqiy sharh materiallari, 2024.

⁴Германия закон о двойном гражданстве, 2024 // Xalqaro huquqiy tahlil materiallari.

⁵O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023-yil tahriri.

⁶O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil 13-mart, O'RQ-610-son.

⁷O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 10-martdagi PF-6185-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi masalalarini ko'rib chiqish tartibi to'g'risida"gi Nizom.

va pensiya huquqlari, shuningdek oilaviy-huquqiy munosabatlarda cheklovlariga duch kelish holatlari kuzatilmoqda⁸. Ayni paytda O'zbekiston Respublikasida ikkinchi fuqarolikni rasman taqiqlamaslik, biroq uni tan olmaslik tamoyili amal qiladi — ya'ni shaxs chet el pasportiga ega bo'lishi mumkin, biroq O'zbekiston hududida faqat O'zbekiston fuqarosi sifatida huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi.

So'nggi yillarda jamoatchilik va ekspert doiralarida ikki fuqarolik institutini joriy etish, hech bo'lmaganda alohida davlatlar bilan ikki tomonlama shartnomalar asosida qisman tan olish masalasi muhokama qilinmoqda. Bunday tashabbuslar, birinchi navbatda, xorijda yashovchi va mehnat qiluvchi millionlab vatandoshlarimizning huquqiy maqomini yaxshilash, ularning vataniga bo'lgan huquqiy-ma'naviy aloqasini saqlab qolish zarurati bilan izohlanadi.

Muammolar va takliflar: O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

- milliy qonunchilikda "ikkinchi fuqarolik" va "ikki fuqarolik" tushunchalari o'rtasidagi farq jamoatchilik tomonidan yetarlicha tushunilmasligi;
- xorijda doimiy yashovchi vatandoshlarning fuqarolik maqomini rasmiylashtirish jarayonida ma'muriy to'siqlarning mavjudligi;
- ikki fuqarolikni tan olmaslik tamoyilining amaldagi mehnat migratsiyasi ko'lami bilan muvofiqlashtirilmaganligi⁹.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari surildi: birinchidan, eng ko'p mehnat migratsiyasi kuzatiladigan davlatlar bilan ikki tomonlama fuqarolik shartnomalarini tuzish imkoniyatlarini o'rganish; ikkinchidan, xorijda yashovchi vatandoshlar uchun soddalashtirilgan huquqiy maqom (masalan, "vatandosh maqomi") institutini joriy etish masalasini ko'rib chiqish; uchinchidan, fuqarolik masalalarini rasmiylashtirish bo'yicha aholi va mutaxassislar o'rtasida huquqiy ma'rifat ishlarini kuchaytirish.

Ikki fuqarolik instituti zamonaviy dunyoda yagona va universal yechimga ega bo'lmagan, har bir davlatning milliy manfaatlari, xavfsizlik siyosati va migratsion vaziyatidan kelib chiqib belgilanadigan murakkab huquqiy-siyosiy hodisadir. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ikki fuqarolikni tan olish yoki tan olmaslik borasidagi qaror ko'p jihatdan davlatning migratsion siyosati va integratsion strategiyasiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi uchun ushbu masalani hal etishda shoshma-shosharlikka yo'l qo'ymasdan, milliy xavfsizlik manfaatlari bilan xorijdagi vatandoshlarning huquqiy manfaatlarini muvozanatlashtiruvchi bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llash

⁸Karimova, N. Migratsiya huquqi asoslari. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2023.

maqsadga muvofiqdir. Bu borada, birinchi navbatda, alohida davlatlar bilan ikki tomonlama shartnomalar tuzish orqali tajriba to'plash, so'ngra ushbu tajriba asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023-yil tahriri.
2. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil 13-mart, O'RQ-610-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 10-martdagi PF-6185-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi masalalarini ko'rib chiqish tartibi to'g'risida"gi Nizom.
4. Alimov, R. Fuqarolik huquqi instituti: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Adolat, 2022.
5. Karimova, N. Migratsiya huquqi asoslari. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2023.
6. Should Uzbekistan allow dual citizenship? // Uzbekistan Law Blog. — 2023.
7. Uzbekistan nationality law // Xalqaro huquqiy sharh materiallari, 2024.
8. Германия закон о двойном гражданстве, 2024 // Xalqaro huquqiy tahlil materiallari.